

שלום למאזינים, היום י"ט בטבת תשפ"א, נאיר בע"ה מספר הארות על דף מ"ג במסכת פסחים.

הגמרא בעמוד א' מביאה את לימודו של רבי אליעזר מהפסוק: "כי כל אוכל חמץ ונכרתה", "כל" – לרבות את הנשים, רוצה לומר: גם נשים אסורות באכילת חמץ. תמהה הגמרא: "נשים! מדרב יהודה אמר רב נפקא. דאמר רב יהודה אמר רב, וכן תנא דבי רבי ישמעאל: אמר קרא "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם" (המשך הפסוק: "למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא") - השווה הכתוב איש לאשה לכל עונשין שבתורה!", דהיינו: גם האישה מוזהרת בכל האיסורים בתורה שיש בעשייתם עונש, ואם כן גם בחמץ בוודאי אסורה וחייבת, גם ללא הריבוי במילה "כל". ומשיבה הגמרא: "איצטריך, סלקא דעתך אמינא: הואיל וכתב "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות" כל שישנו בקום אכול מצה - ישנו בבל תאכל חמץ, והני נשי הואיל וליתנהו בקום אכול מצה, דהויא ליה מצות עשה שהזמן גרמא - אימא בבל תאכל חמץ נמי ליתנהו, קא משמע לן".

פירוש הדברים: היות שהתורה הקישה איסור חמץ למצוות אכילת מצה, היתה לנו הווא אמינא לומר שהיות שנשים אינן במצוות אכילת מצה, שהרי זו מצוות עשה שהזמן גרמא, אם כך היינו אומרים שאינן שייכות גם באיסור אכילת חמץ, בא הלימוד מהמילה "כל" לרבות שגם הן אסורות בחמץ וחייבות על אכילתו.

מסכמת הגמרא: "והשתא דאתרבו להו בבל תאכל חמץ - איתרבי נמי לאכילת מצה, כרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בבל תאכל חמץ - ישנו באכילת מצה. והני נשי נמי, הואיל וישנן בבל תאכל חמץ - ישנן בקום אכול מצה".

מבואר אם כן שנשים **חייבות** באכילת מצה בליל הסדר **מדאורייתא**, אע"פ שזוהי מצוות עשה שהזמן גרמא שבד"כ נשים פטורות, כאן היות שיש היקש ללאו, הן חייבות מדאורייתא.

אמנם בירושלמי (פסחים פ"ח ה"א) יש בזה מחלוקת. "אמר רבי לעזר **פסחן** (כלומר: קרבן הפסח) של נשים רשות ודוחין עליו את השבת". שואלת הגמרא: "מצתן מה היא? ר' לעזר אמר חובה, רבי זעירא אמר רשות, רבי הילא אמר דברי הכל".

מפרש קרבן העדה שהשיטות השונות בחיוב נשים במצת מצווה נגזרות מהשיטות השונות בחיוב נשים בקרבן פסח ואלו דבריו: "מאן דאמר פסח חובה סובר נמי מצה חובה, מאן דאמר פסח רשות סובר מצה נמי רשות", ואילו שיטת רבי הילא שאמר "דברי הכל" היא שאפילו מאן דאמר פסחן רשות סובר דחייבין במצה, עד כאן דברי קרבן העדה.

נחזור להיקש שהובא בבבלי בין איסור אכילת חמץ ובין חיוב אכילת מצה, שמתוכו למדה הגמרא שנשים חייבות במצוות מצה. על היקש זה מקשים בעלי התוספות במסכת מגילה דף ד' עמוד א', דיבור המתחיל "שאף הן היו באותו הנס", וקושייתם: למה לי היקש? הרי ניתן לחייב נשים באכילת מצה מתוך הטעם שאף הן היו באותו הנס של יציאת מצרים! ואלו דברי התוספות: "גבי מצה יש מקשה למה לי היקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס! ו"ל דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהיקשא, ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למיפטרה מגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות". עד כאן דברי התוספות.

התוספות אם כך מביאים שני תירוצים. התירוץ הראשון הוא שהסברא "אף הן היו באותו הנס" שייכת רק בדרבנן, ומייד נבאר בע"ה שתי דרכים שונות להבין את הדברים, ואילו התירוץ השני הוא שלולא ההיקש, היתה הווא אמינא לפטור נשים מחיוב אכילת מצה בגזרה שווה מסוכות ששם נשים פטורות מסוכה, והגזרה השווה הזו היתה **חזקה** יותר מהטעם של "אף הן היו באותו הנס", בא ההיקש וממנו לומדים את החיוב של נשים באכילת מצה כשם שחייבות באיסור חמץ.

כאמור, יש לכאורה שתי דרכים שונות להבין את התירוץ הראשון של התוספות שהסברא "אף הן היו באותו הנס" שייכת רק בדרבנן. הדרך הראשונה, ובמבט ראשון גם הפשוטה יותר בדבריהם, היא להסביר שכונתם היא שיש כח בסברה הזו של "אף הן היו באותו הנס" כדי לחייב את הנשים **מדרבנן בלבד**, ולולא ההיקש היינו מחייבים נשים באכילת מצה **רק מדרבנן ולא מדאורייתא**, בא ההיקש כדי לחייבן **אף מדאורייתא**. הדרך השנייה היא לבאר שכונתם היא שסברה זו "שאף הן היו באותו הנס"

לא נאמרה **אלא במצוות דרבנן**, אך במצוות דאורייתא לא, ופירוש דבריהם "לא מחייב אלא מדרבנן" הוא שרק במצוות דרבנן יש לסברת שאף הן היו באותו הנס כוח לחייב ולא במצוות דאורייתא, ולפיכך לולא ההיקש נשים לא היו מתחייבות כלל באכילת מצה אפילו מדרבנן.

ואכן מצאנו מחלוקת אחרונים בהסבר דברי התוספות. הגאון רבי עקיבא איגר בחידושו על מסכת מגילה כתב: "לענ"ד לפי מה שכתבו תוספות דאי לאו הקי"שא דמצה לחמץ לא היו נשים מחויבות במצה, דהך סברא דאף הן היו באותו הנס **לא הוי סברא דאורייתא**", והיוצא מדברי רבי עקיבא איגר שהבין בתוספות לפי ההסבר השני, שסברא זו של "אף הן היו באותו הנס", הינה סברה הנכונה רק למצוות דרבנן.

מאיך בפרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תעב סעיף קטן טז כתב: "ועיין תוספות מגילה דף ד עמוד א ד"ה שאף הן, משמע במצה **נמי מדרבנן ראוי לחייב נשים**, והיקשא - לדין תורה", ודברים אלו הם בדרך ההסבר הראשון שהסברנו, שסברת אף הן יכולה לחייב במצוות דאורייתא, אך החיוב הוא רק מדרבנן, ולכן החשיבות של ההיקש לאיסור חמץ כדי לחייבן אף מדאורייתא. כמו כן בחידושי השפת אמת למגילה, שם ד"ה שאף הן היו, הבין גם הוא לפי הדרך הראשונה ואלו דבריו: "שוב ראיתי דבמרדכי משמע כמו שכתבתי דרק בדרבנן שייך האי טעמא - אף הן היו באותו הנס (כלומר: לפי ההסבר השני), אך (אומר השפת אמת) **לשון התוספות לא משמע הכי**". כלומר לפי השפת אמת, הנכון הוא להסביר לפי ההסבר הראשון שהצענו.

על אף שהביאור השני בדברי התוספות, שסברת אף הן מועילה רק במצוות דרבנן, איננה נראית פשוטה בלשונם מצאנו לה חבר וסיוע בדברי התוספות עצמם במקום אחר - בפסחים דף קח עמוד ב ד"ה "היו באותו הנס", ואלו דבריהם: "והא דאמרינן דפטורות מסוכה אף על גב דאף הן היו באותו הנס - כי בסוכות הושבת, התם בעשה דאורייתא, אבל בארבעה כוסות **דרבנן** תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס", סוף דברי התוספות, ודברים אלו אין להם ביאור אלא לפי הדרך השנייה שהסברנו שסברת 'אף הן היו באותו הנס' לא נאמרה **אלא** במצוות דרבנן ולא במצוות דאורייתא.

תירוץ אחר לקושיית התוספות מצאנו בדברי הגאון הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק באגרות הגרי"ד הלוי, הלכות חנוכה פ"ד הלכות ט - יא, ואלו דבריו:

"נראה פשוט דכל הך טעמא של אף הן היו באותו הנס שייך רק לאותן המצוות דהנס הוא **דין וחלות** בפני עצמו **בעצם** קיום המצוה, דאיכא בה קיום של נס ופרסומי ניסא... אכן פשוט דדין של פירסומי ניסא הוא דין וקיום בפני עצמו בעצם מעשה המצוה, ואינו שייך לטעמה של המצוה אם הוא מפני הנס, ועל כן לא שייך זה אלא לנר חנוכה דדין נס ופרסומי ניסא נאמר בעצם מעשה המצוה וקיומה. ועוד יותר - הרי בנר חנוכה ומקרא מגילה נתקנה ברכה בפני עצמה - שעשה נסים, הרי דהך דינא של נס הוא קיום בעצם החפצא של המצוה ונתקנה ברכה עליה. והרי הך שאף הן היו באותו הנס מצינו רק גבי נר חנוכה ומקרא מגילה וארבע כוסות, והוא משום: דבכל הני מצות דין נס אינו רק טעם המצוה אלא דנאמר בעצם קיום ומעשה המצוה, וכדחזינן דאיכא ברכה מיוחדת עליה, **אבל קידוש ומצה**, נהי דאיכא בהם **זכרון** הנס, אבל דין **קיום וחלות** בפני עצמם בעצם מעשה המצוה הרי **ליכא**, ואם כן לכאורה כל הך טעמא של אף הן היו באותו הנס לא שייך", סוף דברי הרב סולובייצ'יק.

באשר לחיוב נשים בסיפור יציאת מצרים: בספר החינוך מצוה כא - מצות סיפור יציאת מצרים, כתב באופן הבא: "ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה - ביטל עשה". ובמנחת חינוך (אות ו) הקשה: "דבר זה **חידוש גדול אצלי** למה יהיה נוהג מצוה זו בנשים? כיון דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות! והרב המורה (כלומר הרמב"ם) פ"ו גבי אכילת מצה כתב מפורש דנשים חייבות כמבואר בש"ס, אבל כאן כלומר: בסיפור יציאת מצרים) לא כתב זה ולא מצאתי זה בשום מקום!"

אדרבא, אומר המנחת חינוך, כשפירט הרמב"ם את אותן מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים **כן** חייבות בהן, לא הזכיר מצווה זו של סיפור יציאת מצרים. וזה לשון הרמב"ם בהלכות ע"ז (פי"ב הל' ג): "**כל** מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתים, וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן, ואינה תדירה - נשים פטורות, חוץ מקידוש היום, ואכילת מצה בלילי הפסח, ואכילת הפסח, ושחיטתו, והקהל, ושמחה שהנשים חייבות."

עוד כותב המנחת חינוך: "ולומר הטעם שנשים היו גם כן באותו הנס כמו מקרא מגילה וארבע כוסות - כבר הוכיחו התוספות דדבר זה אינו אלא **דרבנן** בכל מקום, ועיין שאגת אריה הלכות קריאת שמע, בירר בראיות דגם בכל השנה נשים פטורות מזכירת יציאת מצרים (בקריאת שמע) מפני שהזמן גרמא, מכל שכן מצוה זו (סיפור יציאת מצרים בליל הסדר) שהוא פעם אחת בשנה - ודאי הזמן גרמא ולא מצאתי בשום פנים טעם למה יתחייבו נשים", סוף דברי המנחת חינוך.

ואכן בשאלה זו נחלקו האחרונים.

כתב הרמ"א (סימן תעג סעיף ו) "ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים והקטנים.", סוף דברי הרמ"א.

ונחלקו האחרונים בביאור דברי הרמ"א. בשו"ת בית דוד, לרבי יוסף דוד - אב"ד סלוניקי לפני כארבע מאות שנה, בסי' רנו ביאר: "דאין הטעם מפני שהנשים חייבות בקריאת הגדה שהרי מ"ע שהזמן גרמא היא... אלא משום חיובא דידן שאנחנו הגדולים חייבים להגיד לנשים", כלומר שורש החיוב בסיפור יציאת מצרים בליל פסח הוא לספר את הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה עם אבותינו בהוציא אותם מארץ מצרים, וחלק מהסיפור המוטל על האדם הוא לספר ואשתו וילדיו, אך האישה עצמה אינה חייבת בסיפור. עוד אחרון שסובר כמותו להלכה הובא בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' טו אות ט) מספר כפי אהרן לרב אהרון עזריאל, ראש ישיבת המקובלים בירושלים לפני כ- 150 שנה, שנשים אינן חייבות בקריאת הגדה של פסח ולכן לא ראוי שיעשו סדר לעצמן.

ואמנם בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה סי' כ אות לג) הוכיח שדעת הרמב"ם, הטור והשו"ע שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא, ולכן הוא מעלה להלכה שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא ומוציאות אנשים ידי חובה.

הגאון החיד"א בברכי יוסף (סי' תעג ס"ק טו) הוכיח שיש ראשונים שסוברים שמכוח סברת שאף הן היו באותו הנס, ניתן לחייב אפילו מדאורייתא. למשל, ראינו בתירוצו השני של התוספות את הסברו של רבי יוסף איש ירושלים, שסובר שאילולי ההיקש 'כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה' היינו פוטרים אשה מאכילת מצה מגזירה שווה מסוכות. לפי שיטה זו, כותב החיד"א, מוכרחים אנו להסביר שסברת אף הן היו באותו הנס מועילה לחיוב **אפילו מדאורייתא**, שאם לא כן מדוע היינו חושבים להביא גזירה שווה לפטור אישה מאכילת מצה, הרי היא פטורה ועומדת מכוח מצוות עשה שהזמן גרמא. הסברה היחידה אם כן לחייב נשים באכילת מצה, שמחמתה היינו חייבים להביא גזירה שווה לפטור היא סברת אף הן היו באותו הנס, ומכאן שסברה זו מחייבת אפילו בדאורייתא, וכך הולך החיד"א ומונה עוד ראשונים שסוברים כך וכותב שדבר זה נעלם מעיני הבית דוד.

עד כאן בקצרה מפורטל הדף היומי ולהתראות מחר בדף מ"ד.